

**PARLAMENT JURNALISTIKASIDA FEYK XABARLAR VA
DEZINFORMATSIYAGA QARSHI KURASHISH MEXANIZMLARI**

Muxiddinova Aziza Fazliyevna

Samarqand davlat chet tillar instituti Sharq tillar fakulteti

“Xalqaro jurnalistika” yo‘nalishi 3-bosqich 2408-guruh talabasi

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 09.10.2026

Revised: 10.10.2026

Accepted: 11.10.2026

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

*dezinformatsiya, feyk
xabar, parlament
jurnalistikasi, faktlarni
tekshirish, media
savodxonlik, axborot
buzilishi.*

АННОТАЦИЯ:

Maqolada parlament jurnalistikasida feyk xabarlar va dezinformatsiyaning ko‘rinishlari, tarqalish sabablari va ularga qarshi kurashish mexanizmlari tahlil qilingan bo‘lib, tadqiqot axborot buzilishi tasnifiga, soxta axborotning tarqalishini o‘rgangan ilmiy ishlarga va faktlarni tekshirish amaliyotiga tayanadi. Natijada parlament materiallariga xos dezinformatsiyaning beshta ko‘rinishi aniqlandi va ularni tekshirish hamda oldini olishning besh bosqichli mexanizmi taklif etildi. реагирования на безгражданство в XXI веке.

Parlament faoliyati haqidagi noto‘g‘ri axborot jamiyatga ikki yo‘l bilan zarar yetkazadi. Birinchidan, fuqaro qonun va qarorlar haqida yolg‘on tasavvurga ega bo‘lib, o‘z manfaatiga zid qaror qabul qilishi mumkin. Ikkinchidan, parlamentga bo‘lgan ishonch pasayadi, bu esa qonun chiqaruvchi hokimiyatning jamiyat oldidagi obro‘sigacha bevosita ta‘sir qiladi. Shu sababli parlament jurnalistikasi uchun to‘g‘ri axborotni yetkazish bilan birga yolg‘on axborotga qarshi turish ham muhim kasbiy vazifaga aylandi. Bu masalani aniq tushunish uchun avval atamalarni ajratib olish kerak. Wardle va Derakhshan axborot buzilishi tushunchasini ishlab chiqib, uni uch turga ajratgan. Birinchisi noto‘g‘ri axborot bo‘lib, u zarar keltirish niyatizisiz tarqatiladi. Ikkinchisi dezinformatsiya, ya‘ni bila turib yolg‘on axborot yaratish va tarqatish. Uchinchisi zararli haqiqat, bunda rost axborot zarar yetkazish maqsadida o‘z o‘rnidan chiqarib tarqatiladi¹. Mualliflar yana yetti xil noto‘g‘ri va yolg‘on kontentni, jumladan soxta, buzib ko‘rsatilgan, yolg‘on kontekstdagi va soxta aloqali materiallarni ajratgan. Bu tasnif parlament materiallarini tahlil qilishda qulay asos bo‘ladi.

¹Claire Wardle and Hossein Derakhshan, Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making, Strasbourg: Council of Europe, 2017.

Feyk xabar atamasining o'ziga ham ehtiyotkorlik bilan qarash lozim. Ireton va Posetti tahrirlagan YuNESKO qo'llanmasida bu atama murakkab hodisani soddalashtirishi va siyosatchilar tomonidan o'zlariga yoqmagan xabarlarni rad etish uchun ishlatilishi mumkinligi ko'rsatilgan². Shu bois ushbu maqolada atama keng tarqalgan ma'nosida qo'llanilsa ham, tahlil dezinformatsiya va noto'g'ri axborot tushunchalariga tayanadi. Axborotning tarqalish tezligi muammoni yanada og'irlashtiradi. Vosoughi, Roy va Aral Twitter materialida yolg'on yangilik rost yangilikka qaraganda tezroq, kengroq va chuqurroq tarqalganini aniqlagan. Ular tarqalishni asosan odamlarning o'zi ta'minlaganini, dasturlarning hissasi esa ikkinchi darajada bo'lganini ko'rsatgan³. Demak yolg'on axborot odamga yangi va hayratlanarli ko'rinadi, shu bois uni ko'proq ulashadi. Parlament ishi haqidagi bahsli iqtibos yoki shov shuvli da'vo ham xuddi shu tarzda tez tarqalishi mumkin.

Shunga qaramay, parlament jurnalistikasida dezinformatsiyaga qarshi mexanizmlar alohida o'rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar ko'proq siyosiy kompaniya, sog'liqni saqlash yoki saylov mavzusiga e'tibor beradi. Shu sababli bu maqolada ilmiy manbalardagi qarashlar parlament materialiga moslashtirildi. Shuni ochiq aytish kerak, maqola uchun haqiqiy soxta xabarlar bazasi tuzilmadi va ular bo'yicha statistika to'planmadi. Parlament materiallariga oid holatlar muallif tomonidan tuzilgan namunalar bo'lib, real voqealarga bog'lanmagan va faqat mexanizmni tushuntirish uchun keltirilgan.

Tasnifni parlament faoliyatiga tatbiq etib, dezinformatsiyaning beshta ko'rinishini ajratdik. Birinchisi soxta iqtibos, ya'ni deputat aytmagan gapni unga nisbat berish. Uni tekshirish uchun stenogramma yoki rasmiy yozuv bilan solishtirish kifoya. Ikkinchisi buzib ko'rsatilgan lavha, bunda deputat nutqidan uzib olingan jumla ma'nosi o'zgargan holda tarqatiladi. Bunda to'liq yozuvni topib, gapning kontekstini tiklash kerak bo'ladi. Uchinchisi yolg'on kontekst, ya'ni eski majlis videosi yangi voqea sifatida taqdim etilishi. Bu holatda videoning sanasi va joyini teskari qidiruv orqali aniqlash yordam beradi. To'rtinchisi soxta hujjat, masalan qonun loyihasining qalbaki matni yoki yolg'on ovoz berish natijasi. Bunday hujjat jamoatchilikda tashvish uyg'otishi va parlamentga ishonchni pasaytirishi mumkin, shu sababli uni rasmiy portal va parlament matbuot xizmati orqali tasdiqlash zarur. Beshinchisi manipulyativ talqin, ya'ni haqiqiy faktga yolg'on sabab yoki oqibat biriktirish. Bu ko'rinish eng nozik hisoblanadi. Sababi bunda fakt rost bo'ladi, buzilgan joyi uning izohidir. Uni aniqlash uchun sabab va oqibat zanjirini har bir bo'g'inda manba bilan tekshirish kerak.

Parlament materialining o'ziga xosligi shundaki, uning asosiy manbalari rasmiy va ochiq. Stenogramma, qonun loyihasi va ovoz berish natijalari mavjud, shu sababli ko'p holatni asl hujjat bilan solishtirib tekshirish mumkin. Biroq bu imkoniyat hujjatlar ochiq e'lon qilingan,

²Cherilyn Ireton and Julie Posetti, eds., *Journalism, Fake News and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training*, Paris: UNESCO, 2018.

³Soroush Vosoughi, Deb Roy, and Sinan Aral, "The Spread of True and False News Online," *Science* 359, no. 6380, 2018.

qidirishga qulay va o'z vaqtida yangilangan taqdirdagina ishlaydi. Hujjat kech chiqsa, yolg'on axborot bo'shliqni to'ldirib ulguradi.

Shu holatlarni hisobga olib, besh bosqichli mexanizm taklif qilamiz. Birinchi bosqich aniqlash, bunda tahririyat ijtimoiy tarmoqdagi parlamentga oid shubhali axborotni kuzatib boradi. Ikkinchi bosqich tekshirish, bunda da'vo asl hujjat, stenogramma yoki rasmiy yozuv bilan solishtiriladi. Uchinchi bosqich tasdiqlash, bunda matbuot xizmati yoki tegishli deputatdan izoh olinadi. To'rtinchi bosqich ommaga tushuntirish, bunda to'g'ri axborot sodda va tez tarqatiladi. Beshinchi bosqich oldini olish, bunda auditoriyaning media savodxonligi oshiriladi.

Tekshirish bosqichida faktlarni tekshirish harakati tajribasi foydali. Graves bu harakatni tahlil qilib, faktlarni tekshiruvchilar tashkilot sifatida qanday ishlashini, qaysi da'voni tanlashini va xulosani qanday asoslashini o'rgangan⁴. Bu tajribadan parlament jurnalistikasi uchun ikki tamoyil olinadi. Birinchisi, da'voni tanlashda tahririyat jamoatchilik uchun muhimini ajratishi lozim. Ikkinchisi, xulosa ochiq manba bilan asoslanib, o'quvchi uni mustaqil tekshira oladigan bo'lishi kerak. Tushuntirish bosqichi alohida e'tiborni talab qiladi. Nyhan va Reifler tuzatish ayrim hollarda odamlarning noto'g'ri qarashini susaytirmay, kuchaytirib yuborishi mumkinligini ko'rsatgan⁵. Keyingi tadqiqotlarda bu ta'sir har doim ham tasdiqlanmagan, shu sababli natijani bahsli deb hisoblash to'g'ri. Shunga qaramay, ehtiyotkorlik zarur. Tuzatish yolg'on gapni takrorlashdan boshlansa, u yana yodda qoladi. Shu bois to'g'ri axborotni birinchi o'ringa qo'yib, yolg'onni qisqa va aniq belgilangan holda keltirish ma'qul.

Oldini olish bosqichida Lewandowsky, Ecker va Cook ko'rsatgan fikr muhim. Ularning ta'kidlashicha, noto'g'ri axborot bir marta qabul qilingandan keyin uni tuzatgandan so'ng ham ta'sir qilishda davom etadi, shu bois odamlarni oldindan ogohlantirish va yolg'on usullarini tushuntirish samarali bo'lishi mumkin⁶. Parlament jurnalistikasida bu tahririyat deputat bayonotlari va hujjatlar qanday buzib ko'rsatilishi mumkinligini oldindan tushuntirib borishi, masalan nutqdan uzib olingan jumla haqida ogohlantiruvchi qisqa materiallar tayyorlashi kerakligini bildiradi.

Dezinformatsiyaga qarshi kurash yakka jurnalistning ishi bilan cheklanmaydi. Lazer va hammualliflar soxta axborotga qarshi chorani ikki yo'nalishga ajratgan, ya'ni odamlarning o'zini bilim bilan qurollantirish va axborot tarqaladigan platformalar tuzilmasini o'zgartirish⁷. Parlament uchun bu shuni anglatadi. Tahririyat tekshirish ko'nikmasini oshiradi, parlament matbuot xizmati hujjat va yozuvlarni ochiq, tez va qidirishga qulay

⁴Lucas Graves, *Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism*, New York: Columbia University Press, 2016.

⁵Brendan Nyhan and Jason Reifler, "When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions," *Political Behavior* 32, no. 2, 2010.

⁶Stephan Lewandowsky, Ullrich K. H. Ecker, and John Cook, "Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the Post-Truth Era," *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 6, no. 4, 2017.

⁷David M. J. Lazer et al., "The Science of Fake News," *Science* 359, no. 6380, 2018.

holda e'lon qiladi, auditoriya esa axborotni ulashishdan oldin manbasini ko'rib chiqishga o'rganadi. Bu uch tomon birga ishlasa, mexanizm samarali bo'ladi, bittasi bo'sh qolsa, butun zanjir zaiflashadi. Mexanizmni qo'llashda ikkita xavf kuzatiladi. Birinchisi haddan ortiq qat'iylik, ya'ni har bir tanqidiy fikrni dezinformatsiya deb belgilash. Bu so'z erkinligini cheklashga va jurnalistik muhokamani susaytirishga olib kelishi mumkin. Ikkinchisi tekshiruvning o'zi siyosiy qurolga aylanishi, ya'ni tekshiruvchi tanlab bir tomonning da'vosini tekshirib, boshqasini qoldirishi. Shu bois tekshirish mezonlari ochiq e'lon qilinishi va barcha tomonga bir xil qo'llanishi kerak.

O'zbekiston qonunchiligida ommaviy axborot vositalarining erkinligi mustahkamlangan, shu bilan birga bu erkinlikdan suiiste'mol qilishga yo'l qo'yilmasligi belgilangan⁸. Shu asosda tahririyat o'z kasbiy tamoyilini qonun doirasida shakllantirishi mumkin. Biroq dezinformatsiyaga qarshi kurashda eng ishonchli yo'l baribir kasbiy axloq va shaffoflikka tayanadi.

Xulosa qilib aytganda, parlament jurnalistikasida dezinformatsiya soxta iqtibos, buzib ko'rsatilgan lavha, yolg'on kontekst, soxta hujjat va manipulyativ talqin ko'rinishlarida uchrashi mumkin. Parlament materialining asosiy manbalari ochiq bo'lgani uchun ko'p holatni asl hujjat bilan solishtirib tekshirish imkoni bor. Taklif etilgan aniqlash, tekshirish, tasdiqlash, ommaga tushuntirish va oldini olishdan iborat besh bosqichli mexanizm hamma muammoni hal qilmaydi, u asosan aniq va tekshiriladigan yolg'onga qarshi ishlaydi. Nozik talqin va qarash farqlarini esa ochiq muhokama hal qiladi. Kelgusida o'zbek tilidagi parlament axborotiga oid noto'g'ri xabarlarining haqiqiy turlarini o'rganish, tahririyatlarning tekshirish amaliyotini so'rov orqali aniqlash va media savodxonlik dasturlarining ta'sirini baholash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining 2007 yil 15 yanvardagi O'RQ 78 son "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni, yangi tahrir.
2. Graves L. Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism. New York: Columbia University Press, 2016.
3. Journalism, Fake News and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training / ed. by C. Ireton, J. Posetti. Paris: UNESCO, 2018.
4. Lazer D. M. J. et al. The Science of Fake News // Science. 2018. Vol. 359, No. 6380.
5. Lewandowsky S., Ecker U. K. H., Cook J. Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the Post-Truth Era // Journal of Applied Research in Memory and Cognition. 2017. Vol. 6, No. 4.

⁸O'zbekiston Respublikasining 2007 yil 15 yanvardagi O'RQ 78 son "Ommaviy axborot vositalari to'g'risida"gi Qonuni, yangi tahrir.

=====

6. Nyhan B., Reifler J. When Corrections Fail: The Persistence of Political Misperceptions // Political Behavior. 2010. Vol. 32, No. 2.

7. Vosoughi S., Roy D., Aral S. The Spread of True and False News Online // Science. 2018. Vol. 359, No. 6380.

8. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Strasbourg: Council of Europe, 2017.